

Cilt/Volume 1, Sayı/Issue 2, Temmuz/July 2019, ss. 221-232

Geliş Tarihi–Received Date: 28.12.2018 Kabul Tarihi–Accepted Date: 07.05.2019

ARAŞTIRMA MAKALESİ – RESEARCH ARTICLE

BULGAR MİLLİYETÇİLİĞİ VE BULGARİSTAN TÜRKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

RENGİN YAVUZ*

ÖZET

XVIII. yüzyıl, dünya tarihinin dönüm noktalarından biri olan Fransız Devrimi'ne (1789) tanık olmuştur. Bu ihtilal ile Avrupa'nın ve dünyanın kaderini şekillendirecek süreç başlamıştır demek mümkündür. Süreçle birlikte kitleleri harekete geçiren, onları mücadeleye sevk eden duygular sistemleşmeye başlamıştır. Zaman içerisinde sistemleşen milliyetçilik ideolojisi ve ulus devlet kavramları, Osmanlı hâkimiyeti altında olan Balkan halklarını da etkilemiş, yüzyıllardır varlıklarını devam ettiren milletleri kendi devletlerini kurmaya sevk etmiştir. Bulgarlar da bu akıma bigâne kalmamış, XIX. yüzyıldan itibaren ulus devletlerini kurmak için harekete geçmişlerdir. Bulgar kimliği ve buna bağlı olarak millî devletlerini inşa etme düşüncesi, ilk önce Fener Rum Patrikhanesi'ne karşı gelişmiştir. Çünkü yüzyıllar boyunca Ortodoks Kilisesi'ne bağlı tutulan ve kimlikleri buna göre şekillendirilen Bulgarlar, ilk bağımsızlık hamlelerini Ortodoks Kilisesine karşı başlatmışlar ve kendi kiliselerini kurmaya çalışmışlardır. Rahip Paissiy ile başlayan Bulgar millî uyanışı, takipçileri tarafından 'Yeniden Doğuş' (Vıvrajdenyi) adıyla anılmıştır. Bulgar kimliğinin fikri temellerinin atılmasına müteakip aksiyon safhasına geçilmiştir. XIX. yüzyıl ortalarına gelindiğinde ise başta Rusya olmak üzere, Osmanlı Devleti'nin topraklarına sahip olmak isteyen diğer devletler, Osmanlı Devleti'ne karşı girişilen askerî hareketlere destek vermişlerdir. Yapılan mücadeleler neticesinde Bulgaristan, 1878 yılında özerklik ilan etmiş; 1908 yılında ise bağımsızlığını kazanmıştır. 1908 yılından sonra da Bulgaristan topraklarında, hakları anlaşmalarla güvence altına alınan büyük bir Türk nüfusu yaşamaya devam etmiştir. Ancak Bulgar yöneticiler, anlaşmalarla güvence altına alınan bu hakları zamanla keyfi olarak değiştirmiş; hatta bazı durumlarda yok saymışlardır. Diğer bir deyişle Bulgarların, kendi millî devletini kurmasıyla azınlık durumuna düşen Türklere karşı izlenen politikalar da değişmiştir. Ulaşılabilen kaynaklar yardımıyla hazırlanan çalışma, 1878-1989 yılları arasında Bulgaristan'da iktidarda olan hükümetlerin Türklere yönelik uyguladıkları politikalara genel olarak değinerek bu politikaların somut bir yansıması olan ve 1985-1986 yıllarında Türklere için tekrardan açılan Belene Toplama Kampı ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Asimilasyon, Belene Toplama Kampı, Bulgar Milliyetçiliği, Rusya.

BULGAR NATIONALISM AND AN EVALUATION ON BULGARIA TURKS

ABSTRACT

XVIII. Century witnessed the French Revolution (1789) which one of the milestones of world history. With this revolution has begun process that will shape the fate of Europe and the world. The emotions have begun to systematize that mobilize the masses together with the process and which lead them to struggle. The ideology of nationalism and the concepts of nation-state which were systematized over time also affected the Balkan peoples under Ottoman rule and encouraged the nations which continued their existence for centuries to establish their own states. Bulgarians has not interested in this current and from to XIX. Century started to establish nation-states. The Bulgarian identity and the idea of building its national states first has developed against the Fener Greek Patriarchate. Because the Bulgarians, who had been attached to the Orthodox Church for centuries and whose identities were shaped accordingly, first independence movements started against the Orthodox Church and tried to establish their own churches. The Bulgarian national awakening, which began with Father Paissiy, was called 'Rebirth' (Vıvrajdenyi) by his followers. After the intellectual foundations of the Bulgarian identity were taken, the action phase was started. In the middle of the 19th century, other states that wanted to have the territory of the Ottoman Empire, especially Russia, supported the military movements against the Ottoman Empire. As a result of the struggles, Bulgaria declared autonomy in 1878; in 1908, it gained its

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, e-posta: renginyavuz@hotmail.com

BULGAR MİLLİYETÇİLİĞİ VE BULGARİSTAN TÜRKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

independence. After 1908, a large Turkish population whose rights were guaranteed by agreements continued to live in the territory of Bulgaria. However, the Bulgarian authorities have arbitrarily changed these rights guaranteed by the agreements; and even in some cases has ignored. In other words, Bulgarians have changed the policies adopted the against the Turks who became minority with the establishment of their national state. The study, which was prepared with the help of available resources, will be discussed the policies implemented by the governments in Bulgaria between 1878 and 1989 for the Turks and The Belene Concentration Camp, which was a concrete reflection of these policies and which was reopened for the Turks in 1985-1986, will be discussed.

Key Words: Assimilation, Belene Concentration Camp, Bulgarian Nationalism, Russia.

GİRİŞ

Avrupa tarihine baktığımızda, *milliyetçilik*¹ kronolojik olarak dinden sonra gelen, onun yerini alan bir ideoloji oldu. Feodalizme karşılık gelen ve toplumu bütünleştirmek için yüce sadakat noktasını “Tanrı” olarak belirleyen dine karşılık, milliyetçilik kapitalizme karşılık geliyor ve “ulus”u yüce sadakat noktası olarak belirliyordu². Nitekim bu durum Bulgarlar için de böyle olacaktır. Milli bilinçlerinin oluşumu ve buna müteakip gelişen olaylar, Bulgarların Fener Rum Patrikhanesinden ayrılıp kendi kiliselerini kurma isteğini Osmanlı Devleti’nden bağımsızlığını kazanma mücadelesine dönüştürmüştür. Siyasal bir hareket olarak milliyetçiliğin kökenleri Fransız Devrimine dayanacak ve bu devrimin fikirlerinin yayılması Napolyon savaşlarıyla gerçekleşecektir³. Ayrıca Napolyon idaresinde milliyetçilik, demokrasi ile olan bazı bağlarını kaybederken militarizmle olan bağını sağlamlaştırmıştır. Böylelikle çok kolay bir “öteki” yaratılmış oluyordu⁴.

1789 Fransız İhtilali ve bu ihtilalin meydana getirdiği milliyetçilik duyguları, çok uluslu imparatorluklardan biri olan Osmanlı Devleti’ni de etkilemiştir. Yayılan milliyetçilik fikirlerinden etkilenen Bulgarları diğer milletler gibi bağımsızlık mücadelesine iten nedenlerin başında Bulgar milli bilincinin oluşması ve Panslavizm geliyordu. 1876 yılına gelindiğinde Rusya, Osmanlı topraklarında bir Bulgar Devleti kurma çalışmalarına başladı. Ruslar bölgedeki Türkleri azınlık olarak göstermek istese de Türk ve Bulgar nüfus oranı birbirine çok yakındı. Üstelik bazı şehirlerde Türk nüfusu Bulgar nüfusundan daha fazlaydı. Ancak 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sırasında Türk nüfusu ciddi oranda azalmıştır⁵. Bulgar milliyetçiliği Balkan milliyetçiliğinden farklı bir yol izlemeyerek, ülkedeki azınlıklara özellikle Türklere düşman, hain, ajan gözüyle bakmıştır⁶.

Çalışma, Bulgaristan’da 1878-1989 yılları arasında iktidarda bulunan yönetimlerin, bünyesinde barındırdığı Türklere karşı değişen politikalarını genel bir değerlendirme ile ele almayı amaçlamaktadır. Ayrıca literatürde hemen hemen hiç ele alınmayan ve Bulgaristan Türklerinin yakın tarihi için çok önemli olan Belene Toplama Kampına⁷ değinilmiştir. Çalışmada halihazırda Sofya Milli Kütüphanesinde bulunan Yeni Işık Gazetesi nüshası, Bulgaristan resmi gazetesi verileri, 1985 yılında isim değişikliğinin uygulandığı doğum belgesi ve ikinci dereceden kaynaklar kullanılmıştır.

Verilen bilgiler çerçevesinde çalışmanın birinci bölümünde, Bulgaristan topraklarında oluşan Bulgar kimliğinin doğuşu, Bulgar milliyetçiliğinin oluşum aşamaları ve bu milliyetçiliğin meydana getirdiği sonuçlar incelenmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde, Bulgaristan topraklarındaki Türk varlığı, Prenslik Dönemi (1878-1908), Krallık Dönemi (1908-1944) ve Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Dönemi (1944-1989) olmak üzere üç aşamada incelenmeye çalışılmıştır. Bu inceleme yapılırken Bulgaristan topraklarında değişen hükümetlerle birlikte Türklere uygulanan politikaların değişim ve dönüşüm aşamaları üzerinde durulmuştur.

¹ Milliyetçilik için ayrıca bk. Umut Özkırmı, *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1999; Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, (çev. İskender Savaşır), Metis Yayınları, İstanbul 2011.

² Baskın Oran, “Balkan Müslümanlarında Dinsel ve Ulusal Kimlik (Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya ve Kosova Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme)”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 48, S. 1-4, 1993, s. 109.

³ İnci Özkan Kerestecioğlu, “Milliyetçilik”, *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*, (Der. H. Birsen Örs), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016, s. 330.

⁴ Kerestecioğlu, *age*, s. 331.

⁵ Rüştü Yılmaz, *Jivkov Döneminde Bulgaristan Türkleri ve Türkiye’ye Göç Olayları (Türk Basınına Göre)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi/Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2008, s. 4.

⁶ Ali Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclis’e Bulgaristan’da Türk ve Müslüman Azınlığı*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 172.

⁷ Belene Toplama Kampı’nın tarihi gelişimi ve Türklere üzerine kullanılmasına dönük geniş kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Belene Toplama Kampı’na ait tek çalışma sosyolojik bağlamda yapılmış olan Vildane Özkan’ın *Bulgaristan Halk Cumhuriyeti’nde Siyasal Otorite ile Ulusal Türk Azınlığı Arasındaki Güç İlişkileri Bağlamında Belene Toplama Kampı (1985-86)* adlı doktora tezi olup konu araştırılmaya açıktır.

Çalışmanın son bölümünde ise; 1980-1989 yılları arasında Türklere uygulanan asimilasyon politikaları ve Türklerin bu politikalara göstermiş oldukları tepkiler ele alınmıştır. Ayrıca 1984-1986 yılları arasında Türklere karşı bir yıldırma aracı olarak kullanılan Belene Toplama Kampı da incelenmiştir.

1. Bulgar Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Bağımsızlığa Giden Süreç

XVIII. yüzyılda Bulgar millî bilincinden bahsetmek zordur. Bulgarlar, Balkan Hıristiyanları arasında var olan ortak Helen kimliğine sahipti ve bu yüzyılda Avrupalıların bir kısmı Bulgarlarla Helen'i ayırmamaktaydı⁸. İlk defa XVII. yüzyılda Katolik Bulgar Papazları, Katolikliği Bulgarlar arasında yaymak için Bulgar tarihi bilincini yaratmaya çalışmışlardır. Ancak Bulgarların çoğuna hitap etmeyen Roma Katolisizmi, Bulgarlar üzerinde önemli bir etkiye sahip olamamıştır. Bu durum, "*Bulgar dilini ve tarihini tanı! Çarlarını ve şanlı tarihini öğren!*" diyen din adamı Paissiy'e kadar devam etmiştir⁹.

XVIII. yüzyılda diğer Balkan ulusları uyanırken Bulgar halkında bir kıpırdama yoktu. Bulgar varlığı hatırlanmıyorken, Bulgaristan topraklarında dolaşan gezginler buralarda Türklerin ve Rumların oturduğunu yazıyor; Bulgarlardan söz etmiyorlardı¹⁰. Bulgarlar dini bakımdan Rum kilisesine, siyasi bakımdan ise Türklere bağlıydılar. Rum kilisesi, Bulgarları Rumlaştırılmaya çalışıyor; varlıklı ve eğitilmiş Bulgarlar, kendilerini Rum sayıyor ve Rumluklarıyla övünüyorlardı¹¹. Fener Rum Patrikhanesine karşı gelişen Bulgarlık bilinci, Sofya yakınlarındaki Hiliander Manastırı'nda bir rahip olan Otest Paissiy'nin yazdığı kitapla¹² alevlenmiştir. Paissiy'le başlayan Bulgar uyanışı, Bulgarlar tarafından "Yeniden Doğuş" (Vivrajdeniyi) adıyla anılmıştır¹³. Paissiy, kitabında¹⁴, Bulgar halkının kendi diline sahip çıkmadığını ve Yunanlaşma yolunda olduğundan bahsetmektedir¹⁵.

1820'lerin sonunda Osmanlı Devleti, Bulgaristan topraklarındaki koyun yetiştiricilerinden büyük miktarda aba ve kaytan alımı yaptı. 1848'e gelindiğinde ise aba loncalarıyla ticari anlaşmalar yapılmıştı. Bunun sonucunda Bulgaristan'daki koyun yetiştiricileri, hızla zenginleşmişti¹⁶. Bulgar topraklarında zenginleşen bu loncalar, manastırların gelişmesinde önemli katkıda bulundular. 1833'deki yangından sonra *Rila Manastırı*'nin yeniden inşa edilmesi de Bulgar Rönesans'ının simgelerinden olmuştur. Okul ve okuma salonları yapılmış; yurt dışına öğrenciler gönderilmiştir¹⁷. Temel okur-yazarlık Bulgar gençleri arasında yayılmış; XIX. yüzyılın ikinci çeyreği ile sonrasında yaşanan ekonomik iyileşme, basılan kitap sayısını da arttırmıştır. Eğitim ve kültür alanındaki bu gelişmelerde ilim cemiyetleri önemli rol oynamışlardır. Örneğin 1823'te Filoloji Cemiyeti, 1856'a Bulgar Edebiyatı Cemiyeti, 1869'da Bulgar Edebi Cemiyeti kurulmuştur. Bu gelişmeler, Bulgar ulus bilincinin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynayacak olan ulusal kilise kurma çalışmalarını da arttırmıştır¹⁸.

Bulgar kültürel uyanışının ardından Bulgar gençleri arasında huzursuzluklar çıkmaya başlamış; huzursuzluklar 1849, 1850 ve 1853'de Vidin'in kuzeydoğusunda ayaklanmalar şeklinde kendisini göstermiştir. Ancak belli bir düzenden yoksun olan ayaklanmalar önemli bir sonuç doğurmamıştır¹⁹. İlk örgütlü siyasi hareketler, 1860'lı yıllarda başlamıştır. Bulgar milliyetçilerinin bundan sonraki amacı çete faaliyetlerini başlatıp Rusya başta olmak üzere diğer devletlerin de desteğini alarak bağımsızlığa ulaşmaktır. Bunun ilk basamağı da Fener Rum Patrikhanesinden ayrı bir Bulgar Kilisesi tesisi talebi olmuş; Bulgar milliyetçiler 1860'tan itibaren Fener Rum Patriğini tanımadıklarını ilan etmişlerdir. Bulgarların taleplerine başta seyirci kalan Babali, daha sonra asayişin bozulmasını engellemek için Bulgar Kilisesinin beratını²⁰ 11 Mart 1870'de vermiştir²¹.

⁸ İlber Ortaylı, *Yakın Tarihin Gerçekleri Osmanlı'nın Çöküşünden Küllerinden Doğan Cumhuriyete*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012 s. 17.

⁹ Ortaylı, *age*, s. 18.

¹⁰ Mustafa Burma, "Bulgaristan'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun Ayrılış Sürecinde Bulgar Ayaklanmaları", *Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S. 1, 2012, s. 71.

¹¹ Nihat Dinçer, "Bulgar İhtilalinin Hazırlanmasında Dış Güçlerin Yardımı ve Kültürel Faaliyetler", *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, S. 21, 1986, s. 72.

¹² Paissiy'in yazdığı "*Halklara, Çarlara, Azizlere ve Bunların Yaptıklarına ve Bulgar Tarzına Dair Slav-Bulgar Tarihi*" ya da "*Slav-Bulgar Tarihi*" adıyla bilinen kitap, Bulgar uyanışının başyapıtıdır. Richard J. Crampton, *Bulgaristan Tarihi*, Jeopolitika Yayınları, İstanbul 2007, s. 38.

¹³ Burma, *age*, s. 72.

¹⁴ "Ama kimileri Bulgar savları konusunda hiçbir şey öğrenmek istemiyorlar; yabancı dil ve kültüre yöneliyor, kendi Bulgar dilleriyle uğraşmıyor, üstelik Rumca okuyup konuşmayı öğreniyor. Bulgar adıyla çağrılmaktan utanıyorlar..... Ama sen aptal insan, neden halkından utanıyor ve bir yabancı dile veriyorsun kendini? Ama şöyle diyor o; Yunanlılar daha akıllı ve kültürlüdürler ve Bulgarlar saftır, aptaldırlar, ince sözlerden yoksundurlar. Bu nedenle, Yunanlılara katılmak daha iyidir. Ama aç gözünü de gör, kafası olmaz adam, Yunanlı-lardan çok daha akıllı, çok daha şanlı, şerefli birçok halk vardır." Nikolay Todorov, *Bulgaristan Tarihi*, Öncü Kitapevi, İstanbul 1979, s. 59.

¹⁵ Todorov, *age*, s. 58.

¹⁶ Crampton, *age*, s. 49.

¹⁷ Crampton, *age*, s. 50.

¹⁸ Crampton, *age*, s. 53-54.

¹⁹ Zülküf Oruç, *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk Çerçevesinde Balkan Türklerinin Kimlik ve Yönetim Sorunları (Kosova ve Makedonya Örneği)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Sakarya 2011, s. 133.

²⁰ Fener Rum Patrikhanesi İkinci Dünya Savaşı Sonuna kadar bu özerk Ortodoks Bulgar Kilisesini tanımamıştır. Ortaylı, *age*, s. 20.

BULGAR MİLLİYETÇİLİĞİ VE BULGARİSTAN TÜRKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Bulgarlar milliyetçilik duygularını halk arasında yayma çalışmalarına son hızla devam ederken Osmanlı İmparatorluğu 1875'te Bosna'da çıkan karışıklıklarla uğraşıyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde olduğu durumdan yararlanan Bulgar Komiteler hareketine geçmiştir. 1876'da Oboriş'te bir araya gelen dört bölgenin lideri, Mayıs ayında dört bölgenin de aynı anda ayaklanmasına karar vermiş; ancak Babalı'nın Koprivštitsa'ya asker göndermesiyle ayaklanma, Nisan ayında başlatılmıştı²². İsyan bastırılırken çok sayıda isyancı hayatını kaybetmiştir. Bir ay içinde gerçekleşen bu olaylar dünya basınında uzun süre "Bulgar Mezalimi" adıyla anıldı. Nisan 1876'da gerçekleştirilen söz konusu isyan hareketi, köklü bir ihtilal özelliği taşıdığından öncekilerden ayrı bir özelliğe sahiptir²³. Söz konusu Bulgar ayaklanması, bir Bulgaristan Prensiğinin habercisiydi.

1876 yılındaki isyan hareketinden yaklaşık bir sene sonra Rusya, İstanbul Konferansı ile Londra Protokolünü reddeden Osmanlı Devleti'ne, 24 Nisan 1877 tarihinde resmen savaş açmıştır. Rus ordularının Edirne'ye ilerleyip şehri kuşatmalarının akabinde Osmanlı hükümetinin çağrısıyla Avrupa ülkeleri Rusya üzerinde baskı kurmuştur. Avrupa ülkelerinin müdahalesi ile 31 Ocak 1878'de taraflar arasında ateşkes imzalanmış ve 3 Mart 1878'de Ayestefanos Antlaşması Osmanlı Devleti'ne kabul ettirilmiştir. Anlaşmaya göre Bulgaristan'a muhtariyet (özerklik) verilecektir. Böylelikle de "Büyük Bulgaristan"ın temelleri atılmış olacaktır²⁴. Ancak bu anlaşma, Osmanlı Devleti üzerindeki çıkarları zarar gören Avrupa ülkeleri tarafından değiştirilmiştir. Ayestefanos Antlaşması yerine 13 Temmuz 1878'de çok taraflı antlaşma niteliği taşıyan Berlin Antlaşması²⁵, Osmanlı Hükümeti, Rusya, Almanya, Avusturya-Macaristan, Fransa, İngiltere ve İtalya arasında imzalanmıştır²⁶. Berlin Antlaşması, Ayestefanos Antlaşması ile Bulgaristan'a verilen toprakları küçültüyor ve Tuna vilayetinin Sofya, Vidin, Rusçuk, Tırnova ve Varna sancakları üzerinde Osmanlı Devleti'ne bağlı bir Bulgar Prensiği kurulmasını öngörüyordu²⁷.

Bulgaristan Prensiğinin kurulmasından sonra Bulgar Meclisi tarafından bir anayasa yapılması gündeme getirilmiş; Türkiye komiseri Pertev Efendi de Bulgaristan Türklerinin haklarını koruyacak hükümlerin anayasada yer alması için anayasanın hazırlanması görüşmelerine katılmıştır. 15 Ağustos 1879'da Pertev Efendi ile Prens Aleksandr'a bir ferman gönderilmişti. Bu fermanla "Bulgaristan'ın kuruluşunu, zatı devletlerinin prensliğe seçilişini lütfen kabul buyuruyorum. Şu şartla ki, orada kalmış Müslim kullarının haklarına, hürriyetlerine halel getirilmeye" deniliyordu. Türk-Bulgar ilişkilerinin başladığı Ağustos 1879 görüşmelerinde Prens, padişahın isteklerini titizlikle gerçekleştireceğini ve Bulgaristan'da kalan Türklerin haklarının korunacağı sözünü vermiştir²⁸. Özetle, Osmanlı Devleti'nin himayesinde gözükmemesine rağmen Bulgaristan, fiilen bağımsız bir devlet konumuna gelmiştir.

2. Prenslik Dönemi'nde Bulgaristan'da Türk Varlığı (1878-1908)

Bulgaristan coğrafyasında 1876 yılında 1.120.000 Türk ve 1.130.000 Bulgar yaşamaktaydı ve işlenebilen tarım topraklarının %70'i Türklerin elindeydi²⁹. Ancak savaş sırasında ve sonrasındaki öldürmeler, savaşın yol açtığı evsiz kalma, salgın hastalık gibi nedenlerle oluşan ölümler ve göç nedeniyle azalan sayı ile birlikte Müslüman Türk nüfusu, 802.597'ye inerek, nüfusunun yarısını da kaybetmiştir³⁰. 1887 yılına gelindiğinde ise Türkler, Bulgaristan'da azınlık durumuna düşmüştür; nüfusları ise 600.000'e gerilemiştir. 1886-1890 yılları arasında 74.753, 1893-1902 yılları arasında ise 70.603 kişi Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiştir³¹.

1877-1886 yılları, Bulgaristan Türk eğitiminin şiddetli bir darbe yediği ve gerilediği dönemdir. 1885 sonunda Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a katılması ile birlikte buralardan kitlesel Türk göçleri artmış; Tuna ve Rumeli Türklerinin eğitilmiş insan nüfusu (aydın, hoca ve öğretmen) ciddi ölçüde azalmıştır. Yerlerini terk eden Türklerin malları gasp edilmeye başlanmış; taşınmaz mallardan sonra taşınmaz mallara, topraklara el konulmuştur.

²¹ Burma, *agm*, s. 75.

²² Crampton, *age*, s. 68.

²³ Burma, *agm*, s. 78.

²⁴ Osman Köse, "Bulgaristan Emeti ve Türkler", *Türkoloji Dergisi* C. 1, S. 2, 2006, s. 244.

²⁵ Berlin Antlaşmasının dördüncü ve beşinci bendlerinde azınlıkların siyasi hakları güvence altına alınacağı, din ve mezhep ayrılığı gözetilmeyeceği, aynı din ve mezhepten olanların tıpkı Bulgarlar gibi medeni ve siyasi haklardan yararlanacağı, istediği mesleği seçip devlet memuriyetlerinde görev alabilecekleri yazılmıştır. Ayrıca beşinci bendin ikinci fıkrasında Bulgar vatandaşı olmayan yabancılara din ve ayin serbestliği tanınmakta hatta onların teşkilat kurarak dini liderleri ile ilişkilerine engel olunmayacağı da ifade edilmekteydi. Anlaşmanın Türkçe ve Fransızca metinlerinde geçen "Türk" kavramı doğrudan Bulgaristan'da bulunan Müslümanları tanımlamaktadır. Hamza Eroğlu, "Milletlerarası Hukuk Açısından Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Sorunu", *Bulgaristan'da Türk Varlığı*, TTK Basımevi, Ankara 1985, s. 28; Berlin Antlaşması için detaylı bilgi bk. Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri I, (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları)*, TTK Basımevi, Ankara 1953.

²⁶ İbrahim Kamil, *Bulgaristan'daki Türklerin Statüsü*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1989, s. 11.

²⁷ Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, Bilgi Yayinevi, İstanbul 2012, s. 25

²⁸ Kamil, *age*, s. 13.

²⁹ Aydhan Nevrezova, *Bulgar Yönetiminde Azınlıklar (1878-2004)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s. 4.

³⁰ Özcan Sert, *Bulgaristan Siyasetinde Hak ve Özgürlükler Hareketi'nin Rolü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara 2018, s. 17.

³¹ Nevrezova, *agt*, s. 4.

RENGİN YAVUZ

Toprak ihtilalinden toprağını kurtaran çok az kişi olmuştur. Türk halkı ekonomik bakımdan çökertilmiş; Türk okul ve medreselerinin gelir kaynakları yok edilmiştir. Savaş zamanında önemli bir kısmı yıkılan Türklere ait mektep ve medreselere yönelik saldırılar, savaş sonrasında da sistemli bir şekilde devam etmiştir. 1877'de Filibe'de 29 mektep ve medrese var iken 1879'a gelindiğinde bunlardan sadece 2 tanesi kalmıştı. 1877-1886 yılları arasında yaklaşık 1500 kadar okul yakılıp yıkılmıştır. Yaklaşık on yıl süren bu yıkım, 1886'da sona ermiş ve bölgeye yeni okullar açılmıştır³².

Bulgar Prensiğinin kuruluş yıllarında, yıkılmadan kalan Türk okul binaları Bulgarlar tarafından zapt edilmiş ve Türkler, elverişsiz binalarda öğretim yapmak zorunda bırakılmışlardır³³. Yine bu dönemde ilkokul müfredatlarına Bulgarca ders konulmak istense de buna karşı çıkmıştır. Ancak ortaokullarda kısmi de olsa bu dönemde Bulgarca dersler verilmiştir³⁴.

3. Krallık Dönemi'nde Bulgaristan'da Türk Varlığı (1908-1944)

Bulgaristan Prensiği, 5 Ekim 1908'de bağımsızlığını ilan ederek Osmanlı Devleti'nden ayrıldı. 19 Nisan 1909'da İstanbul'da imzalanan protokolle de Osmanlı İmparatorluğu Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanıdı; Bulgaristan'da bulunan Türklerin durumu yeniden açıklığa kavuşturulmuştur. Bulgaristan, ülke sınırları içerisindeki Türk-Müslüman azınlığa din ve ibadet özgürlüğü sağlayacağını taahhüt etmiştir. Bu protokolde Türklerin, Bulgarlarla eşit haklara sahip olacağı öngörülmesine rağmen³⁵ Bulgar hükümeti, Türklere karşı geçmişten beri sürdürdüğü politikasını değiştirmemiştir. Maddi koşulları yetersiz olan Türk okulları ne merkezî ne de yerel yönetimden maddi destek almıştır. Okullar kendi kaderlerine terk edilmişlerdir. Bulgar yönetimi, Türk çocuklarının yeterli eğitim almasını engelleme politikası izlemiştir.

Türklerin eğitimi açısından krallık devrinin ilk zamanları, prenslik devrinin devamı niteliğindedir. 1909 yılı başlarında Bulgar Millet Meclisi yeni ve geniş kapsamlı bir "Millî Eğitim Kanunu" kabul etmiştir. Türk eğitiminin gelişmesi yönünde yeni bir kanun olmamakla beraber azınlık okullarının açılması, idaresi, öğretim araçları, maddi destek gibi konularda yenilik ve kolaylık getirilmemiştir. Bulgar Krallığındaki resmî ve özel bütün okulların denetimi beş müfettişin eline verilmiş; müfettişler de doğrudan doğruya Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. Eğitim Bakanlığı; mahalli eğitim teşkilatı ile müfettişlere sık sık emirler ve genelgeler göndererek Türk okulları üzerinde sıkı kontrol kurulmasını istemiştir. Bu doğrultuda Türk okullarındaki idareci, öğrenci ve öğretmenlerin tutum ve davranışları ile ilgili Eğitim Bakanlığı'na yıllık rapor verilmesi mecburiyeti getirilmiştir³⁶.

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılan Bulgaristan 1920-1923 yılları arasında Stamboliiski'nin (1853-1895) başkanlığını yaptığı Çiftçi Partisi tarafından yönetilmiştir. Bu yönetim dönemi, Türk azınlığın kısmi de olsa rahat ettiği ve haklarının tanındığı bir dönem olmuştur³⁷. Çiftçi Partisi, doğrudan Türklere ilişkin yenilikler yapmamış; ancak Türklerin %80'inin çiftçi olması nedeniyle çiftçiler lehine yapılan değişiklikler Türkler için olumlu sonuçlar doğurmuştur³⁸.

1921'de Türk okullarında Bulgarca eğitim yapma zorunluluğu kalkmış; 1928 Kasım'ında Türkiye'de kabul edilen yeni alfabe Bulgaristan Türkleri tarafından da benimsenmiş; 1928-1929 ders yılından itibaren Bulgaristan Türk okullarında Latin harfleri ile eğitime geçilmiştir. Ancak Faşist yönetimle (1923-1944) birlikte 1930'lu yıllarda baskılar artmış; yeni alfabe yasaklanmış birçok Türk okulu kapatılmıştır. Anavatanı Savunma (Rodna Zaştită) adındaki kuruluş, Bulgaristan'daki bütün etnik azınlıklara karşı mücadele etmiş "Bulgaristan Bulgarlarıdır" sloganlarıyla Türklere karşı baskı uygulamışlardır. Bulgar faşizmi, Bulgaristan Türklerini okulsuz, gazetesiz, derneksiz bırakmak ve ekonomik yönden güçsüz duruma düşürmeyi amaçlamıştır. Nitekim başarılı da olmuştur. "Zveno" ve "Ulusal Toplumsal Hareket" adı altında örgütlenen faşist siyasal hareketler tarafından 1934 yılında Bulgaristan'da birçok köyün adı değiştirildi. Yarım yıl içinde 1.900 köyün Türkçe ismi Bulgarca isimlerle değiştirildi³⁹. Bulgar hükümetinin Türklerle ilgili iddiası: "Sizler Türk değilsiniz, beş asırlık Osmanlı egemenliği süresince zorla Müslümanlaştırılmış Bulgarlarsınız" sözleriyle anlatılmıştır⁴⁰.

Okulların kapatılması veya millileştirilmeye çalışılması (Bulgar okuluna dönüştürülmesi), yenilikçi Türk öğretmenlere ve okul encümenlerine uygulanan baskılar, Türkiye'ye göçe zorlamaları İkinci Dünya Savaşı'na

³² Şimşir, *age*, s. 42-44.

³³ Şimşir, *age*, s. 45.

³⁴ Şimşir, *age*, s. 56.

³⁵ Eroğlu, *agm*, s. 29.

³⁶ Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 117.

³⁷ Ömer Engin Lütem, *Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989*, C. 1, ASAM, Ankara 2000 s. 63.

³⁸ Yılmaz, *agt*, s. 6.

³⁹ Nevrezova, *agt*, s. 6.

⁴⁰ Ali Nuri Tahir, "Bulgar Komünist Partisi ve Bulgaristan'daki Türklere Yönelik Asimilasyon Politikası", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 5, S. 41, 2015, s. 578-587, s. 579.

BULGAR MİLLİYETÇİLİĞİ VE BULGARİSTAN TÜRKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

kadar sürmüştür. 1936-37 ders yılına kıyasla 1943-44 ders yılında okul sayısında %40, öğretmen sayısında ise %41 azalma olmuştur. Yüzlerce Türk Okulu kapatılınca, binlerce çocuğun eğitim hakkı elinden almıştır. 1941-44 savaş yılları döneminde zorunlu eğitime tabi tutulan Türk çocuklarının ancak üçte biri okula devam edebilmiştir. Okula devam edebilenlerin de çoğunun eğitimi dini eğitim düzeyinde kalmıştır. Böylelikle Türkler arasında okuma yazma bilmeyenlerin oranı oldukça artmış, kültür alanında gerileme yaşanmıştır. Bulgar hükümetleri tarafından yaratılan bütün engellemelere rağmen, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arası dönemde Türk gençleri özel öğrenci olarak ya da sınav sürecinden geçerek lise ve lise düzeyli Bulgar okullarında, yabancı dilde eğitim yapan özel kolejlerde öğrenimini sürdürmüşken, mezun öğrenciler sözü edilen okullarda öğretmenlik yapmışlardır⁴¹.

4. Bulgaristan Halk Cumhuriyetinde Türk Varlığı (1944-1989)

1944-1948 yılları arası dönemde Bulgaristan'da, Bulgar İşçi Partisi adıyla Bulgar Komünist Partisi iktidarı üstlenmiştir. Bu dönemde hükümet, toplumun farklı kesimlerinin, özellikle köylü ve işçilerin desteğini almaya çalışmıştır. Daha önce hakları kısıtlanan Türk azınlığına da özel bir önem gösterilmiştir⁴². Komünist iktidarın ilk on yılında etnik kimliklerin önemli olmadığı savı ön plana çıkmış, ülkede öncelikle sosyalist bir sistem ardından da komünist bir toplum oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak bu vaadedilen tablo 1950-1951 yılındaki ilk büyük göçle bozulmuştur⁴³. Bulgar yönetiminin uyguladığı "Tek bir ulusun yaratılması" siyasetine engel olarak görülen Türkler, zorunlu göçe tabi tutulmuş 1950-51 yıllarında 200.000 Türk göç ettirilmiştir⁴⁴ Nitekim 1883-1951 yılları arasında 377.000 Türk, Bulgaristan'dan göç etmiştir⁴⁵.

Bulgaristan hükümeti bir yandan Türklerin sosyal ve eğitim alanındaki haklarını iyileştirilmesi gerektiğini söylerken bir yandan verdikleri demeçlerde tam tersi bir politikaya sahip olduklarını ortaya koymuştur. Örneğin Başbakan Georgi Dimitrov (1882-1949), 6 Şubat 1945 tarihinde verdiği bir demeçte şunları söylemiştir:

"Ulusal azınlıklara tüm hakları verilecektir. Fakat Türkler konusunda dikkatli olmalıyız-elbette onlar da eşit haklara sahip olacaklar. Fakat Türk kimliği altında hiçbir milli oluşum içinde bulunmamalıdır. Çünkü benzer bir oluşum Bulgaristan'da Türkiye lehine ajanlık faaliyetleri için uygun bir ortamın oluşmasını sağlayacaktır. Bizler Türkiye'yi Avrupa'dan atmak istiyoruz, Asya'ya gitsin (Türkiye), Türk milliyetçilerini tanımıyoruz ve Bulgarcanın Türk okullarında zorunlu olması gerektiğini düşünüyoruz."⁴⁶

Dimitrov'un sözlerini destekleyen politikalar, Türkleri evlerini, yurtlarını terk etmeye sevk etmişti. 1963 yılının başlarından itibaren Türkiye'nin Bulgaristan'daki temsilciliklerine göç için dilekçeler verilmeye başlanmıştır. Ancak bu dilekçeler, Bulgaristan hükümeti tarafından suç sayılmış; dilekçe verenler ağır yaptırımlarla/engellerle karşılaşmışlardır. Yapılan baskılara rağmen dilekçe verme eylemleri durmamıştır⁴⁷. Bu gelişmeler sonucunda Bulgaristan başbakanı Todor Jivkov'un 1968 yılında Türkiye'yi ziyareti sırasında, "Yakın Akraha Göçü" adında bir göç anlaşması imzalanmış ve bu anlaşma ile on yıl içinde 130.000 kadar Türk, Türkiye'ye göç etmiştir⁴⁸.

1970'li yıllarda Bulgaristan'ın azınlık politikasında sertleşmeler başlamış; 1971'de kabul edilen yeni anayasa, azınlık haklarını daha da kısıtlamıştır. O yıllarda "Birleştirilmiş Bulgar Sosyalist Milleti"nden bahsedilmeye başlanmıştır. Politikanın Türklere karşı uygulanması, eğitim alanında başlamış ve yine aynı politika kapsamında 1974 yılında okullarda Türkçe derslerin Türk çocukları için mecburi olma uygulaması kaldırılmıştır. Başlarda yeterli talep olması durumunda Türk çocukları için Türkçe derslerin konulacağı söylenece de yeterli sayının olmadığı gerekçesiyle bu dersler verilmemiştir⁴⁹. Ayrıca az sayıdaki Türkçe gazetelerde Bulgarca yazılar artmaya başlamıştır (bk. Ek1). Amaç hiç şüphesiz Türkçe çıkan son gazete olan Yeni Işık Gazetesini de Bulgarlaştırıp Türkçeyi tamamen uygulamadan kaldırmaktır.

4.1. 1980-1989 Yılları

1980'li yılların başında Bulgaristan'da, Türkçe konuşması yasaklanmayan ama kendi dilinde eğitim göremeyen, Bulgarca yazılarla Türkçe yazıların aynı sayfada olduğu Türkçe gazete okuyan, sadece mahalli

⁴¹ Süleymanoğlu, Erhan, "Bulgaristan Türklerinin Eğitim Davası (1877-2007)", 2017 https://www.researchgate.net/publication/294086359_Bulgaristan'da_Turkce_Egitim_Davasi 24.05.2017, s. 18-19.

⁴² Ali Nuri Tahir, 1945 Sonrası Bulgaristan Türklerine Yönelik Asimilasyon Politikası, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009, s. 20.

⁴³ Kader Özlem, "Bulgaristan Türklerinin Tarihsel Süreç İçerisinde Dönüşümü, AB Üyelik Süreci ve Türk Azınlığa Etkileri", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, S. 14, 2009, s. 92.

⁴⁴ Filiz Çolak, "Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göç Hareketi (1950-1951)", *Tarih Okulu*, (İlkbahar-yaz), S:14, s. 113.

⁴⁵ Yusuf Halaçoğlu, "Kuruluşundan Günümüze Bulgaristan'da Türk Nüfusu", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi*, Tebliğler, İstanbul 21-25 Ağustos, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989. s. 312.

⁴⁶ Tahir, *agt*, s. 22-23.

⁴⁷ Lütem, *age*, s. 78.

⁴⁸ Hüseyin Avni Bıçaklı, *Türkiye- Bulgaristan İlişkileri (1878-2008)*, İmge Kitapevi, Ankara 2016 s. 313.

⁴⁹ Lütem, *age*, s. 82.

radylolarda birkaç saat Türkçe yayın dinleyebilen, yalnızca kırsalda geleneksel kıyafetlerini giyebilen, siyasal ortamda nüfuslarına oranla az sayıda temsil edilebilen ve askerde angarya işlerle uğraştırılan bir Türk nüfusu tablosu vardı⁵⁰.

1980'lerin bu kısmı özgürlük ortamında Türklerin karşılaştığı diğer bir uygulama, çıkarılan bir kanunla Türklerin nüfus kütüklerinin "millet" kısmının boş bırakılmaya başlanmasıdır. 1984'te ise Bulgaristan'da daha önce Pomaklara uygulanan isim değişikliğine Türklerin de tabi tutulacağı kararlaştırılmıştır. Buna ilave olarak halka açık yerlerde Türkçe konuşulması yasaklanmış ve konuşanlara 5 Leva para cezası belirlenmiştir. 1985'te de iş yerlerinde Türkçe konuşulması yasaklanmış; adını değiştirdiğini gösteren belgeyi yanında bulundurmayan kişiler işlerinden olmuşlardır. Türk isimleriyle verilen kimlik ve pasaportlar geçersiz hale gelmiş Aralık 1984 ve Şubat 1985 tarihleri arasında bir milyona yakın Türkün isimleri Bulgar isimleriyle⁵¹ değiştirilmiştir⁵². Örneğin Bulgaristan'ın Silistre ilinin Tutrakan ilçesine bağlı Çar Samuil Köyünde Seyfidin Yumerov Feyzulov'a ait, 19.09.1985 tarihli 95 No'lu doğum belgesinde kişinin Türk isminin üzeri çizilmiş; hemen aynı yere Aleksandır İvanov Dimitrov yazılmıştır. Doğum belgelerinde kişinin yaşamayan anne babalarının isimleri de aynı yöntemle değiştirilmiştir (bk. Ek2). Böylelikle yapay kimlik⁵³ oluşumun canlı örnekleri görülmeye başlanmıştır.

1985 yılı başından itibaren Bulgaristan'ın uzun yıllar sessizce uygulamakta olduğu "*Tek Uhlşu Bulgaristan Devleti*" yaratma amacına yönelik baskıları yoğunlaşmış, zorla isim değiştirme uygulaması Türkiye ve dünya basınında büyük tepkilere yol açmıştır. Baskıyla devam eden asimilasyon politikaları, 80'li yıllarda ilk defa 22 Mayıs 1984 yılında meclis kayıtlarına,

"*Bu son milli Devletimiz Türkiyemizin hudutları dışında kalan, başta Batı Trakya Türkleri olmak üzere Bulgaristan'da, Yunanistan'da, Arnavutluk'ta Romanya'da, Rusya'da, Çin'de, Afganistan'da, İran'da ve Suriye'de Türk kardeşlerimiz varlıklarını sürdürürebilmek için büyük mücadele vermektedirler. Birçok ülkelerde yaşayan Müslüman Türkler dinlerini değiştirmeye, isimlerini değiştirmeye; mezarları Hıristiyan mezarlarıyla birleştirilme yönüne gidilmektedir*"⁵⁴ şeklinde geçmiştir. Meclis kayıtlarında geç tarihlerde rastladığımız bu tepki sonrasında sıklıkla devam etmiştir.

Bu baskılar, Bulgaristan'da uzun yıllardan beri uygulanan *eritme politikasının*⁵⁵ son aşamasıydı⁵⁶. İsim değiştirme sürecine ilk tepkiler⁵⁷ Benkovski, Kırcaali ve Mestanlı'daki mitinglerle verilmiştir. Cebel, Ardino ve Krumovgrad gibi yerlerde de gösteriler yapılmışsa da protestolar şiddet kullanılarak bastırılmıştır⁵⁸. Örneğin Kırcaali'de yapılan protesto gösterisinde kalabalığa ateş açılmış ve annesinin kucağındaki bebekle birlikte 7 Türk öldürülmüş, birçok kişi yaralanmıştır. Bir hafta içinde 11.000 kişinin katıldığı büyük protesto yürüyüşleri düzenlenmiş protestolara katılanlara tutuklama, sürgün ve çalışma kamplarına gönderilme gibi ağır yaptırımlar uygulanmıştır⁵⁹. Ayrıca 1984-1985 döneminde Türk adlarının Bulgar adlarıyla değiştirilmesi sürecinde Bulgaristan Türkleri arasında çeşitli örgütlenmeler ve toplumsal direniş faaliyetleri ortaya çıkmıştır. Bulgar hükümetinin uygulamak istediği eritme politikasına karşı Türklerin etnik bilinçleri güçlenmiştir. Türkler aile içinde Türkçe konuşmaya devam etmiş, yeni doğan çocuklarına Türkçe isimler vermiş; dini gelenek ve göreneklerine daha sıkı bağlanmışlardır⁶⁰.

4.2. Belene Toplama Kampı

⁵⁰ Lütem, *age*, s. 84.

⁵¹ İsim değiştirme politikasının uygulanması büyük bir titizlikle sürdürülmüştür. Sabahın erken saatlerinde köyler ve diğer yerleşim yerleri basılmış, asker ve polis kuvvetleriyle bölge çevrelenmiş çıkışlar yasaklanmış ve tüm haberleşme araçları devre dışı bırakılmıştır. Saatler sabahın altısını gösterdiği zaman evlere teker teker girilmiş, aile üyelerinin Türkçe isimlerinin yer aldığı kimlik belgeleri ellerinden alınmıştır. Türkiye'ye göç etmek istemediklerine ve isimlerini gönüllü olarak Bulgar isimleriyle değiştirdiklerine dair zorla dilekçeler imzalatılmıştır. Tahir, *agt*, s. 91.

⁵² Tahir, *agm*, s. 583.

⁵³ Atasoy, sözü edilen isim değiştirme sürecini "... *baştan sona kadar güvenlik güçlerinin katılımı ile gerçekleştirilmiş 'yapay kimlik' dayatma süreci*" olarak tanımlamaktadır. Emin Atasoy, *Asimilasyon Çemberinde Bulgaristan Müslümanları*, Beta Yayinevi, İstanbul 2018, s. 227.

⁵⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, 17. Dönem, C. 3, 1. Yasama Yılı, 68. Birleşim, 22.05.1984, s. 676.

⁵⁵ BKP'nin etnik ideologlarından biri olan Veselin Hadcinikolov'un eritme politikası ile ilgili sözlerine baktığımızda: "... *Bir ülkede yaşayan etnik asimilasyon doğal ve progresif bir süreçtir. Fakat sosyalist ülkelerdeki etnik asimilasyon burjuva-kapitalist devletlerdeki asimilasyon sürecinden farklı bir özellik taşımaktadır: daha büyük, daha kalabalık ve daha üst kültüre sahip olan asli millet, daha küçük daha zayıf olan etnik azınlıkları emerek içinde eritmektedir. Asli millet ile birleşen küçük etnik azınlıklar bu milletle sosyal ve kültürel bütünleşmeyi amaçlamaktadırlar...*" Atasoy, *age*, s. 131.

⁵⁶ Bıçaklı, *age*, s. 313.

⁵⁷ Bulgaristan Türklerine uygulanan isim değiştirme politikasına karşı direnişler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Zeynep Zafer, "Bulgaristan Türklerinin 1984-1989 Eritme Politikasına Karşı Direnişi", *Akademik Bakış*, C. 3, S. 6, 2010 s. 27-44.

⁵⁸ Tahir, *agt*, s. 92.

⁵⁹ Zafer, *agm*, s. 28.

⁶⁰ Atasoy, *age*, s. 249.

BULGAR MİLLİYETÇİLİĞİ VE BULGARİSTAN TÜRKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

1980-1989 yılları arasındaki asimilasyon politikalarına direnen yüzlerce Türk, tutuklanmış, sorgulama sırasında işkence görmüş; sürgün, hapis gibi yaptırımlarla karşılaşmıştır. Cezaevleri dolduğu için 1984'ten sonra yüzlerce Türk yargılanmadan Belene Toplama Kampına kapatılmıştır⁶¹.

Belene Toplama Kampı ilk defa 1944 yılında, toplum için tehlikeli görülen kişileri ayrı bir yere yerleştirme amacıyla, Belene adalarının⁶² toplama kampı haline getirilmesiyle ortaya çıktı⁶³. Bulgar Komünist Partisi tarafından kurulan kampa önceleri adı suçlar işleyen mahkûmlar konulurken 1945 yılında Bulgar Çiftçi Partisi idarecileri de bu kampa gönderilmeye başlandı⁶⁴. Belene Adası'nda her birine optik adı verilen beş zindan daha vardı. Bulgar Krallık Hükümeti döneminde, bu zindanlar muhalifler için açılmış ancak Bulgaristan Komünist Parti'sinin iktidarı ele geçirmesinden sonra krallık yanlıları buraya hapsedilmiştir. Mahkûmlar bu kampta öyle çok ağır şartlarda⁶⁵ yaşıyorlardı ki 1945-1956 yılları arasında Belene toplama kampında 110.000 kişi yaşamını yitirmiştir⁶⁶. Belene Toplama Kampı 1970'li yıllarda ve 1985-86 yıllarında da faaliyet göstermiştir⁶⁷.

Yukarıda ifade edilen nedenlerle kurulan kamp, 1985 yılında asimilasyon politikalarına karşı çıkan Türkler için yeniden açılmıştır. Belene Toplama Kampı, şehirlerde ve köylerde yapılan baskı ve şiddetin⁶⁸ işkence ayağıydı⁶⁹. Mahkûmlar 1986 yılından sonra kamptan çıkarılmışlarsa da birçoğu Bobov Dol Toplama Kampı'na, bazıları ev-hapsine, bazıları ise sürgüne gönderilmiştir; Mayıs-Haziran 1989'da da her biri sınır dışı edilmiştir⁷⁰. 1989 yılında Bulgaristan'da sosyalist rejimin çökmesinden sonra Dirjaven Vestnik (Bulgaristan resmî gazetesi), 1 Haziran 1990 tarihli sayısında 1985-86 yıllarında Belene Toplama Kampı'nda kalan 517 kişinin isimleri yayımlanmıştır⁷¹. Ancak Vildane Özkan'ın 2010 yılında Belene Toplama Kampı mağdurlarıyla yaptığı sözlü çalışmada bu sayının daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır.

1989 yılında Bulgaristan Türkleri en büyük göçünü yaşamıştır. 300.000 Türk Bulgaristan'ın baskılarıyla Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Türkiye, sınır kapılarını açıp bütün soydaşlarımızı kabule hazırız dese de Türkiye'nin bu kadar geniş bir göçmen kitlesini kabule ve yerleştirmeye imkanı yoktu. Bu sebeple bir süre sonra Türkiye Bulgaristan'la olan sınırını kapatmak ve 120-130 bin Türk tekrardan Bulgaristan'a dönmek zorunda kaldı⁷².

SONUÇ

Bulgarların bir millet bilinciyle ortaya çıkması, Balkanlar'da kendisine nüfuz alanı yaratmak isteyen Rusya'nın müdahaleleri neticesinde gerçekleşmiştir. Patrikhane'nin baskısı altında kendi dil ve kültürlerini unutmuş olan Bulgarların, bağımsız bir kilise kurmaları ve Bulgarca eğitim yapan okullar açma gibi konularda en büyük destekçileri Rusya olmuştur.

Rusya'nın desteğiyle önce özerklik daha sonra bağımsızlığını elde eden Bulgaristan, topraklarında azınlık durumuna düşen Türklere karşı asimilasyon politikaları uygulamıştır. Başta Türkçe eğitim, Türkçenin ve Türkçe isimlerin kullanılması gibi konularda önemli zorluklar yaşanmıştır. Buna rağmen Türk okulları İkinci Dünya Savaşı'na kadar özel okul statüsünde kalmış, her türlü güçlüklerle karşı ayakta durmayı başarmış ve eğitim Türk dilinde gerçekleştirilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise Türk okulları devletleştirilmiş ve birtakım iç ve dış faktörlerin etkisiyle Türkçe eğitimde az da olumlu gelişmeler kaydedilmiştir. Bu olumlu gelişmelere rağmen Bulgaristan'daki Türklere yönelik tutum iktidara gelen partinin tutumuna göre değişmiştir. 1920-1923 yıllarında iktidara gelen Bulgar Çiftçi Partisi döneminde Türklerin yaşam koşullarında kısmi iyileşme görüle de 1923-1944 yılları

⁶¹ Zafer, *agm*, s. 30.

⁶² Tuna sahilinde diğer adalara giriş kapısı olarak kullanılan adada kurulan büyük bir tak üzerine M.V.R. (İçişleri Bakanlığı) İŞ ISLAH YURDU yazılmıştır. Tak'ın adaya doğru bakan arka tarafında ise: "Her Türlü Ümidi Dışarıda Bırak. Burada Din ve Tanrı Yoktur. Her Şey Benim" yazmaktadır. Vasil Lilov Kazaski, *Ölüm Kampı Belene*, Sisav Yayınları, İstanbul 1984, s. 7.

⁶³ Kazaski, *age*, s. 8.

⁶⁴ Kazaski, *age*, s. 16.

⁶⁵ Şerif bu ağır şartları şu şekilde anlatmaktadır: "Kamptaki nöbetçiler mahkûmlara koyun sürüsü muamelesi yapıyordu. Adanın etrafı, gözetleme yapan kırmızı bereli askerlerin bulunduğu yüksek kulelerle çevriliydi. Bu askerlerin, dur ihtarı vermeksizin mahkûmlara ateş etme yetkisi vardı. Adada çalışmak zorunluydu. Mahkûmlara topraktan siper kazma ve benzeri birçok ağır iş yapmaları emrediliyordu. Uzun saatler çalışmalarına karşın, onlara bir parça kuru ekmekten başka bir şey verilmiyordu. Şikâyet etmeye kalktıklarında ise nasipleri, kemikleri kırılınca kadar dayak yemek oluyordu." Fatih Ali Hasaneyn Muhammed Şerif, *Şeytan Adası Belene*, Şule Yayınları, İstanbul 2016, s. 59.

⁶⁶ Şerif, *age*, s. 60.

⁶⁷ Vildane Özkan, *Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nde Siyasi Otorite ile Ulusal Türk Azınlığı Arasındaki Güç İlişkileri Bağlamında Belene Toplama Kampı (1985-86)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, s. 46.

⁶⁸ Vildane Özkan'ın Belene Toplama Kampı mağdurlarıyla yaptığı sözlü çalışmada bu işkenceleri konu edinmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Özkan, *agt*

⁶⁹ Özkan, *agt*, s. 47.

⁷⁰ Aziz Bey, *20 Godini Ot Sьprotivata Protiv "Vьzroditelnyia Procес" 1984-1989 - Te Minaxa Prez БЕЛЕНЕ – 1*. София 2004.

⁷¹ "Народно Събрание", Държавен Вестник. Брой: 44, София 1 Юни 1990, 1-6.

⁷² Виçaklı, *age*, s. 321.

RENGİN YAVUZ

arasında darbe ile başa gelen Faşist Hükümetle birlikte Türklerin, Bulgaristan'ın bağımsızlığı sırasında imzalanan antlaşmalarla güvence altına alınan hakları ihlal edilmeye devam edilmiştir. 1950-51 göçü ile ülkedeki Türk aydın nüfusu neredeyse yok olmuş; kalanlar da Komünizm ideolojisine yönlendirilmeye çalışılmıştır.

Bu arada dünya politikasında birçok değişiklikler gerçekleşmiş ve var olan Türk azınlığın komünizm politikasına evrilmeyeceği görülünce verilen bütün haklar kısıtlanmaya başlanmış yapılan reformlarda geriye dönüş yaşanmıştır.

1970'li yıllarda mevcut durum giderek kötüleşmiştir. 1980'lerde ise Bulgaristan'da Türk kimliğinin reddi başlamıştır. Türk adları değiştirilip, Türkçe konuşma yasaklanmıştır. Bundan sonraki süreç 1989 yılına gelene kadar "Ulusal Uyanış" adı altında farklı politikalarla ilerleyip Türk nüfusu sosyal ve ekonomik olarak yok edilmek istenmiştir.

1984'lere gelindiğinde ise baskı ve şiddet önemli boyutlara ulaşmış, Pomaklarda başlayan isim-kültür kırımı Bulgaristan Türklerine uygulanmaya başlanmış ve zorla isim değişikliğine gidilmiştir. Bu politikalara karşı çıkanlar çeşitli yaptırımlarla karşılaşmışlardır. Çok sayıda Türk, Belene Toplama Kampına kapatılmıştır. 1989 yılında 300.000 Türk Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Bu baskı ve şiddet, 1989 Todor Jivkov'un liderliğinin bitimine kadar devam etmiştir.

KAYNAKÇA

AZİZ BEY, 20 Godini Ot Süprotivata Protiv "Vüzroditelniya Protses" 1984-1989 - Te Minakha Prez BELENE – 1, Sofia 2004.

ATASOY, Emin, *Asimilasyon Çemberinde Bulgaristan Müslümanları*, Beta Yayınevi, İstanbul 2018.

BIÇAKLI, Hüseyin Avni, *Türkiye- Bulgaristan İlişkileri (1878-2008)*, İmge Kitapevi, Ankara 2016.

BURMA, Mustafa, "Bulgaristan'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun Ayrılış Sürecinde Bulgar Ayaklanmaları", *Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S. 1, 2012, s. 67-90.

CRAMPTON, J. Richard, *Bulgaristan Tarihi*, Jeopolitika Yayınları, İstanbul 2007.

ÇOLAK, Filiz, "Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göç Hareketi (1950-1951)", *Tarih Okulu*, (İlkbahar-yaz), S. 14, s. 113-145.

EROĞLU, Hamza, "Milletlerarası Hukuk Açısından Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Sorunu", *Bulgaristan'da Türk Varlığı*, TTK Basımevi, Ankara 1985.

DAYIOĞLU, Ali, *Toplama Kampından Meclis'e Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

DİNÇER, Nihat, "Bulgar İhtilalinin Hazırlanmasında Dış Güçlerin Yardımı ve Kültürel Faaliyetler", *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, S. 21, 1986, s. 69-101.

HALAÇOĞLU, Yusuf, "Kuruluşundan Günümüze Bulgaristan'da Türk Nüfusu", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi*, Tebliğler, İstanbul 21-25 Ağustos, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

KAMİL, İbrahim, *Bulgaristan'daki Türklerin Statüsü*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1989.

KAZASKİ, Vasil Lilov, *Ölüm Kampı Belene*, Sisav Yayınları, İstanbul 1984.

KERESTECİOĞLU, İnci Özkan, "Milliyetçilik", *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*, (Der. H. Birsen Örs), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016, s. 307-350.

KÖSE, Osman, "Bulgaristan Emareti ve Türkler", *Türkoloji Dergisi* C. 1, S. 2, 2006, s. 237-272.

LÜTEM, Ömer Engin, *Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989*, C. 1, ASAM, Ankara 2000.

MEMİŞOĞLU, Hüseyin, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.

"Narodno Sübranie", *Dürjaven Vestnik*. Broy: 44, Sofia 1 yuni 1990, 1-6.

BULGAR MİLLİYETÇİLİĞİ VE BULGARİSTAN TÜRKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

NEVREZOVA, Aydzhana, *Bulgar Yönetiminde Azınlıklar (1878-2004)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.

ORTAYLI, İlber, *Yakın Tarihin Gerçekleri Osmanlı'nın Çöküşünden Küllerinden Doğan Cumhuriyete*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.

ORAN, Baskın, "Balkan Müslümanlarında Dinsel ve Ulusal Kimlik (Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya ve Kosova Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme)", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 48, S. 1-4, 1993, s. 109-120.

ORUÇ, Zülküf, *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk Çerçevesinde Balkan Türklerinin Kimlik ve Yönetim Sorunları (Kosova ve Makedonya Örneği)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Sakarya 2011.

ÖZKAN, Vildane, *Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nde Siyasi Otorite ile Ulusal Türk Azınlığı Arasındaki Güç İlişkileri Bağlamında Belene Toplama Kampı (1985-86)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010.

ÖZLEM, Kader, "Bulgaristan Türklerinin Tarihsel Süreç İçerisinde Dönüşümü, AB Üyelik Süreci ve Türk Azınlığa Etkileri", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, S. 14, 2009, s. 86-104.

SERT, Özcan, *Bulgaristan Siyasetinde Hak ve Özgürlükler Hareketi'nin Rolü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara 2018

SÜLEYMANOĞLU, Erhan, "Bulgaristan Türklerinin Eğitim Davası (1877-2007)", 2017, https://www.researchgate.net/publication/294086359_Bulgaristan'da_Turkce_Egitim_Davasi 24.05.2017.

ŞERİF, Fatih Ali Hasaneyn Muhammed, *Şeytan Adası Belene*, Şule Yayınları, İstanbul 2016.

ŞİMŞİR, Bilal, *Bulgaristan Türkleri*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2012.

TAHİR, Nuri. Ali, *1945 Sonrası Bulgaristan Türklerine Yönelik Asimilasyon Politikası*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.

TAHİR, Nuri Ali, "Bulgar Komünist Partisi ve Bulgaristan'daki Türklere Yönelik Asimilasyon Politikası", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 5, S. 41, 2015, s. 578-587.

TODOROV, Nikolay, *Bulgaristan Tarihi*, Öncü Kitapevi, İstanbul 1979.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, 17. Dönem, C. 3, 1. Yasama Yılı, 68. Birleşim, 22.05.1984.

ZAFER, Zeynep, "Bulgaristan Türklerinin 1984-1989 Eritme Politikasına Karşı Direnişi", *Akademik Bakış*, C. 3, S. 6, 2010 s. 27-44.

Yeni Işık Gazetesi, 24 Ocak 1980, Sofya.

YILMAZ, Rüştü, *Jivkov Döneminde Bulgaristan Türkleri ve Türkiye'ye Göç Olayları (Türk Basınına Göre)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi/Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2008.

RENGİN YAVUZ

Ek 1: Sofya Milli Kütüphanesinde yapılan taramalar sonucunda elde edilen 24 Ocak 1980 tarihli Yeni Işık Gazetesi nüshası

Кайнак: Sofya Milli Kütüphanesi

